

NOVI NALAZI U PROPUGNAKULU ZAPADNIH VRATA DIOKLECIJANOVE PALAČE U SPLITU

Vinka Marinković

UDK: 904:738.8>(497.583Split)“652”

Prethodno priopćenje

Vinka Marinković

Hrvatski restauratorski zavod

Restauratorski odjel u Splitu

U radu autorica donosi pregled ulomaka koji su pronađeni zazidani u niši na sjevernom unutrašnjem zidu propugnakula zapadnih vrata Dioklecijanove palače u Splitu. Pronađene ulomke moguće je sadržajno i kontekstualno povezati s nišom, na temelju čega se daje prijedlog pretpostavljenog izvornog izgleda niše i skulpturalne dekoracije koja ju je krasila. Nova interpretacija skulpturalne dekoracije prilog je u definiranju funkcije propugnakula zapadnih vrata Dioklecijanove palače u novom vijeku.

Dioklecijanova palača u Splitu izgrađena je kao rezidencija augusta Dioklecijana, osnivača tetrarhije, u razdoblju između 295. i 305. godine. Nakon Dioklecijanove smrti, život u palači se nastavlja, te ona postupno postaje jezgra srednjovjekovnog, a potom i suvremenog grada. Postojeća antička arhitektura i dalje se aktivno koristi, a prostori se adaptiraju prema trenutačnim potrebama i funkciji.

U ranom srednjem vijeku grad se širi prema zapadu, a zapadna vrata Dioklecijanove palače postaju glavna komunikacija između stare jezgre i srednjovjekovnog središta. Zapadna vrata u prošlosti se još nazivaju i *inter ambas portas*, *Porta Ferrea* i *Porta franca*. Postojanje toponima ide u prilog njihovu aktivnom korištenju od antike do danas. Unutrašnji pravokutni prostor vrata – propugnakul, nekadašnje obrambeno dvorište, u kasnijim periodima nije samo tranzitni prostor, već se u njemu odvija i javni život. Naime, u arhivskim dokumentima spominje se da je na mjestu *ad Francas portas* 1494. godine izdana neka punomoć, a potom se vodila i rasprava.¹ Na temelju navedenoga, Cvito Fisković smatra da je u

¹ C. Fisković, »Srednjovjekovna splitska sudnica«, *Slobodna Dalmacija* br. 6767, Split, 1966., 7.

Sjeverni zid propugnakula zapadnih vrata Dioklecijanove palače, stanje prije radova 2014.

prostoru zapadnih vrata bila srednjovjekovna sudnica, točnije da su s kamenih tribina vođeni sporovi, izricane presude, sklapani ugovori i izdavane isprave. Na unutrašnjim zidovima propugnakula još uvijek su vidljivi tragovi kamenih stepenica koje su najvjerojatnije srušena u 17. stoljeću.² Nakon uklanjanja stepenica, u istom prostoru grade se prvi dućani koji su purificirani sredinom 20. stoljeća. Tragovi gradnje danas se vide na južnom i sjevernom zidu propugnakula, a postoji pozamašna arhivska i fotodokumentacija koja prikazuje izgled tadašnjih dućana.³

Unutar i oko prostora zapadnih vrata događale su se brojne preinake i

² C. Fisković, »Nicolinijev opis Dioklecijanove palače«, *Radovi Instituta povijesti umjetnosti* 18, Zagreb, 1994., 31.

³ Dućane u propugnakulu 1848. godine crta splitski slikar amater Frane Bratanić, a precizan tehnički crtež donosi oko 1910. godine G. Niemann. V. katalog izložbe: »Portreti grada. Izbor splitskih veduta od 16. do 19. stoljeća iz likovnih zbirki Muzeja grada Splita«, Split, 2014., 62; G. Niemann, *Der Palast Diokletians in Spalato*, Wien, 1910., sl. 44. Na brojnim starim razglednicama i u fototeci Konzervatorskog odjela u Splitu čuvaju se fotografije dućana u propugnakulu.

nadogradnje, koje je ukratko teško navesti.⁴ Jedna od atraktivnijih interpolacija zasigurno je crkva sv. Teodora, poslije Gospa od Zvonika, koja se formira u nekadašnjem stražarskom hodniku iznad Zapadnih vrata.⁵

Navedene gradnje uvjetovale su da se izvorni antički sloj palače pokrije, pa i djelomično oštetiti, ali i, paralelno, sačuva. S obzirom na slojevitost života u navedenom prostoru, ali i u zoni čitave palače, sasvim je realno očekivati da svaka nova intervencija rezultira ponekim nalazom koji je nova informacija o povijesti života grada Splita.⁶

Zapadna vrata Dioklecijanove palače – rezultati recentnih istraživanja i konzervatorsko-restauratorskih zahvata

Hrvatski restauratorski zavod od 2013. godine u sklopu svoje redovne djelatnosti provodio je istražne, dokumentacijske i konzervatorsko-restauratorske zahvate na arhitektonskom sklopu zapadnih vrata Dioklecijanove palače i crkve Gospe od Zvonika.⁷ Zahvati se provode parcijalno, na najugroženijim zonama te su određeni dinamikom financiranja. Do sada su obavljene arhitektonsko snimanje i nadopuna dokumentacije čitavog sklopa, zamjena dotrajalog krovišta crkve Gospe od Zvonika, preventivni zahvati na srednjovjekovnoj fresci na vanjskoj fasadi crkve, pregled inventara crkve te rekonstrukcija i prezentacija niše na sjevernom zidu propugnakula.⁸ Upravo je posljednji zahvat u nizu iznjedrio brojne informacije koje zaslužuju posebnu pozornost.

Niša se nalazi na središnjem dijelu unutrašnjeg sjevernog zida propugnakula zapadnih vrata. Antički zid u originalu je bio potpuno zatvoren s jednostavnim vijencem pri vrhu, formiran od velikih pravilnih blokova u tehnici *opus quadratum*. Odmah ispod vijenca, u centralnoj osi zida nalazio se mali lučni prozor od kojega je danas vidljiv samo polukružni početak otvora. Najvjerojatnije je upravo spomenuti otvor poslužio da od njega započne razgradnja antičkog zida u koji su se potom umetali novi elementi koji danas formiraju nišu. Niša je dimenzija cca 4,50 x 2,10 m, s početkom cca 3 m od razine današnjeg pločnika.⁹ Otvor niše je dimenzija 1,88 x 1 m. Uokvirena je polukružnim lukom, dvostrukim bočnim pilastrima s kapitelom i bazom te pločom na donjoj strani. Spoj antičkog zida i sred-

⁴ Pregradnje zapadnih vrata temeljito je analizirao J. Marasović, »Sklop građevina na istočnoj strani Narodnog trga u Splitu«, *Kulturna baština* 39, Split, 2013., 325-344.

⁵ Lj. Karaman, »Gospa od Zvonika«, *Novo doba*, Split, 28. III.1937., 6-7; J. Belamarić, *Gospe od Zvonika u Splitu*, Zagreb, 1991., 6.

⁶ U ovom slučaju, pod intervencijom se misli na svaki građevno-sanacijski zahvat, restauratorsko-konzervatorski postupak ili arheološko istraživanje. S obzirom na nastavak života u palači, ovakve aktivnosti su česte. Rezultiraju brojnim informacijama koje je potrebno točno protumačiti, staviti u kontekst i objaviti.

⁷ Program zaštite od 2013. financira Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Krajem 2018. godine sufinanciranju su se pridružili katedralna župa Uznesenja Blažene Djevice Marije i tvrtka Interspar Hrvatska d.o.o.

⁸ U 2019. provedena je izmjena međukatne konstrukcije sakristije te izmjena krovišta sakristije.

⁹ Dimenzije se odnose na krajnje kamene elemente okvira niše.

Sjeverni zid propugnakula zapadnih vrata Dioklecijanove palače, stanje nakon konzervatorsko-restauratorskih radova na niši 2017.

njovjekovne niše zapunjen je ciglama i klesancima nepravilnog oblika i veličine. Otvor niše zatečen je zapunjen mortom, ciglama i klesancima, a u takvom stanju niša je pronađena 1948. godine prilikom raščišćavanja zgrada u propugnakulu.¹⁰ Svi elementi čeonih ploha okvira grubo su preklesani, a dekorativni reljefi tek se nagoviještaju pod bočnim svjetlom.¹¹ Izuzetak su tri sačuvana elementa na kojima se jasno vide motivi vijugave lozice, smokvinog lista i križa.¹² Većina korištenih elemenata u sekundarnoj je upotrebi (spoliji). Na temelju svih dekorativnih elemenata i njihovih vidljivih ostataka, Katja Marasović je 2014. godine predložila idealnu rekonstrukciju niše.¹³

¹⁰ C. Fisković, *Dioklecijanova palača. Prilog proučavanju i zaštiti*, Split-Zagreb, 2005., 23.

¹¹ Na većini elemenata evidentirani su tragovi grubog preklesavanja špicom. Istureni su se elementi vrlo vjerojatno preklesavali prilikom građenja prvih kuća u propugnakulu.

¹² J. Belamarić, *op. cit.* (5), 12.

¹³ K. Marasović, »Sudnica u obrambenom dvorištu zapadnih vrata Dioklecijanove palače«, *Klesarstvo i graditeljstvo* 1-4, Pučišća, 2014., 10.

U studenome 2016. godine uz sjeverni zid propugnakula podignuta je radna skela s ciljem da se čitavi kasniji sloj istraži i obnovi.¹⁴ Planirani radovi podrazumijevali su uklanjanje zapune iz unutrašnjosti niše, čišćenje površine kamena od sloja prljavštine i vegetacije, uklanjanje starih sljubnica te izradu novih uz eventualno dopunjavanje i konsolidaciju nestabilnih zona.

Nakon podizanja radne skele, istočno i zapadno od otvora niše prvi put su zamijećeni tragovi zidnog oslika.

Raščišćavanju zapune otvora pristupilo se kontrolirano i postupno. Odmah prilikom uklanjanja prvih redova klesanaca i cigle, pronađeni su ulomci profiliranih dekorativnih elemenata, a potom i ulomci kamene skulpture, fresaka i keramike. Nakon potpunog uklanjanja zapune, evidentiran je velik broj arheoloških ulomaka koji su bili u iznimno lošem stanju, uglavnom sačuvani u malim fragmentima.

Nakon uklanjanja zapune utvrđeno je da se središnji dio zida niše urušio, a njena stabilnost nije ugrožena. Oštećenje je omogućilo uvid u strukturu zida i način građenja niše. Ona je izvorno izvedena zidanjem opeka, a potom presvučena vapnenom žbukom. Neposredno ispod polukalote zatečen je pravokutni kameni blok koji je uzidan u geometriju niše, ali nije presvučen žbukom. Na zapadnoj strani uz kameni blok zatečene su i dvije opeke polukružnog oblika, sidrene direktno u žbuku. U donjoj zoni, neposredno ispod oštećenja, a u osi gornjeg bloka, zamijećen je kameni blok na kojemu nije sačuvana žbuka, a njegova je površina temeljito preklesana.

Nakon radova raščišćavanja unutrašnjeg prostora niše, izvedena je rekonstrukcija oštećenog dijela niše i preostali konzervatorsko-restauratorski zahvati koji su slijedili gore spomenutu dinamiku.¹⁵

Paralelno s konzervatorsko-restauratorskim zahvatima, u radionici Hrvatskog restauratorskog zavoda provodila se sistematizacija, čišćenje i dokumentacija arheoloških ulomaka pronađenih u zapuni niše. Prilikom sistematizacije evidentirano je više od 230 fino profiliranih ulomaka koji su nekoć bili dio arhitektonske dekoracije, kamene skulpture i zidnog oslika. Također, evidentirano je više od 150 sitnih komada kamena (bijeli vapnenac) koji su pronađeni u iznimno lošem stanju, bez oblika i profilacije, ali po načinu obrade i morfologije može se zaključiti da su bili dio veće arhitektonske ili skulpturalne cjeline. Među ulomcima je evidentirano 5 malih ulomaka keramike, jedan ulomak stakla, dvije opeke, željezni trn i velika kamena konzola.

¹⁴ Radovima je obuhvaćen kasniji sloj, odnosno niša i njezin okvir. Sredstva dodijeljena za 2016. godinu nisu bila dostatna za potpunu obnovu. Potrebno je napomenuti da je antički zid u lošem stanju te da svakako treba razmotriti njegovu sustavnu obnovu.

¹⁵ Izvedeno je čišćenje i konsolidacija vapnene žbuke u unutrašnjosti niše, ali i na vanjskom okviru. Uklonjene su stare sljubnice i cementne zapune. U potpunosti je izvedeno čišćenje kamena od naslaga cementa, vegetacije i crne skrame. Nestabilne i oštećene zone su ožbukane, a sljubnice fugirane vapnenim mortom. Na pojedinim nestabilnim zonama ubačeni su novi kameni blokovi. Kameni blok koji je u potpunosti nedostajao (istočno od ploče s natpisom) rekonstruiran je u prirodnom kamenu. Dimenzije su preuzete od sačuvanog bloka na zapadnoj strani niše, dok je površina obrađena grubo (na špicu) kako bi se uklopila s okolnim zonama.

Arheološki ulomci pronađeni u zapuni niše

Ulomci kamena sačuvani su u dosta različitih veličina te ih je bilo moguće grupirati po oblicima i motivima. Na prilično velikom broju ulomaka evidentirani su ostaci polikromije (crvena i crna) i pozlate. Najveći i najbolje sačuvani su ulomci skulpture s prikazom ruku i podlaktica koje drže nekakav predmet, a riječ je o ukupno 7 ulomaka. Zatim slijede dva kamena fragmenta s prikazom jednostavno modeliranih očiju – dimenzije oba ulomka su cca 6 x 6 cm. Više od 23 ulomka pripada arhitektonskoj profilaciji s motivom denta. Nadalje, tu su dva ulomka kapitela, te nekoliko ulomaka različitih voluta. Evidentiran je iznimno velik broj ulomaka s motivom raznih vitica, zavijutaka i lišća. Više ulomaka moglo je pripadati polukružnom okviru niše, a tu je i niz različito profiliranih i fino obrađenih i djelomično polikromiranih ulomaka čiji izvorni izgled zbog fragmentiranosti nije moguće definirati.

Ulomke žbuke (36 ulomaka) u ovom je slučaju bilo najlakše klasificirati. Na temelju motiva moguće je sa sigurnošću tvrditi da su dio oslika zatečenog uz zapadni i istočni vanjski pilastar niše.

Ulomci keramike pripadaju dvjema različitim posudama, obje majolike. Sačuvane su samo u fragmentima, jedna bijela (3 ulomka) i šarena (2 mala ulomka). Prva je sačuvana u većem obimu, te je po tipologiji moguće datirati u kraj 16. i početak 17. st.¹⁶

Tri opeke polukružnog oblika istovjetne su onima sačuvanima *in situ* u polukaloti niše.¹⁷ Kamena konzola je dimenzija 18 x 18 x 40 cm, jednostavne obrade, na rubovima jedne strane preklesana.

¹⁶ Za pomoć oko datacije zahvaljujem Silvi Kukoč (Konzervatorski odjel u Splitu).

¹⁷ Sudeći po težini, opeke su rađene s dodatkom pucolanske zemlje. Sve su kružnog, ali nepravilnog oblika, što ukazuje na činjenicu da nisu rađene iz kalupa.

Ulomci kamene skulpture

Kameni ulomci s prikazom očiju

Nakon čišćenja, konzervacije i sistematizacije ulomaka, pristupilo se njihovom spajanju i lijepljenju. Svi ulomci skulpture s prikazom podlaktica i šaka zalijepljeni su u jednu integralnu cjelinu. Kada su spojeni, postalo je jasno da je riječ o dijelu samostalne skulpture dimenzija 43 x 46 x 43 cm. Također, utvrđeno je da se arhitektonski ulomci s motivom denta spajaju u veću cjelinu, te je pojedine ulomke bilo moguće međusobno zalijepiti. Ostale ulomke ni nakon višemjesečnog rada nije bilo moguće spojiti u veću logičnu cjelinu.

Krajem 2018. godine, uz obnovljenu nišu postavljena je radna skela kako bi se sortirani ulomci pokušali vratiti na izvornu poziciju. Tada je utvrđeno da skulptura s prikazom ruku »sjeda« na pravokutni kameni blok neposredno ispod polukalote. Također, na temelju dimenzija i ostataka reljefa, utvrđeno je da su ulomci s motivom denta izvorna profilacija donjeg okvira niše. Pozicije ostalih ulomaka bilo je moguće samo pretpostaviti, ali zbog činjenice da je kamen temeljito preklesan, niti jedan nije precizno prijanjao na izvornu poziciju.

U navedenom razdoblju novopronađena skulptura s prikazom ruku, uz suglasnost Konzervatorskog odjela u Splitu, montirana je na izvornu poziciju.

Kameni ulomci s motivom raznih vitica i listića

Ulomci fresko slikarstva

O izvornom izgledu, funkciji i dataciji niše na sjevernom zidu propugnakula

Na temelju izvedenih istražnih i konzervatorsko-restauratorskih radova u razdoblju od 2016. do 2108. godine, moguće je preciznije definirati izvorni izgled niše. Čitava je kompozicija neobičan spoj više vrsta materijala i tehnika ukrašavanja, a zračila je kolorizmom i naglašenim grafizmom (plitki reljefi, plošni crtež na osliku).

Spoj antičkog zida s prezentiranim kamenim elementima niše bio je u potpunosti ožbukana. Bočno od pilastara okvira izvorno je bila postavljena oslikana žbuka s motivom kvadratnog polja u kojem se ritmički izmjenjuju crveni, bijeli, sivoplavi i crni kvadrati, dok je gornja zona bila zatvorena bijelom žbukom. Sudeći prema današnjim ostacima žbuke, od kamenih elementa u gornjoj zoni bili su prezentirani (neožbukani): veliki kvadratni centralni blok, dvije horizontalne mramorne grede i dva bočna pravokutna ulomka. Centralni je blok sadržavao reljef, međutim zbog činjenice da je detaljno otučen, nije moguće ni pretpostaviti što je izvorno predstavljao. Gornja horizontalna mramorna greda je ugladena, dok je na donjoj sačuvan fino izrađeni reljef s prikazom vijugave lozice.¹⁸ Bočni pravokutni elementi su radirani, ali na njima je još uvijek vidljiv oblik voluta. Polukružni luk niše u zaglavlju je sadržavao lik maskerona, a ostatak vegetabilan motiv koji danas nije moguće u potpunosti rekonstruirati.¹⁹ Obrub okvira bio je ispupčen i polikromiran. Prezentirani su bili kapiteli, pilastri i baza okvira niše, dok su vanjski pilastri bili ožbukani.²⁰ Profilacija baze je jednostavna, a stvarni izgled kapitela nije moguće utvrditi.²¹ Donji okvir niše bio je zasebno klesani element s motivom pravilno izrađenih i polikromiranih denta. Ispod se nastavlja velika pravokutna ploča koja je bila bogato ukrašena zavijucima, volutama i listićima. Središnji dio ploče je plošan, nije bio ukrašen i moguće je da je sadržavao natpis. Ploču su flankirala dva velika bloka s volutama iznad kojih su se nalazila dva mala s vegetabilnim motivom. Ispod ploče nastavljala se jednostavna profilacija na koju se nadovezuje zaseban blok s ornamentom smokvinog lista. Sudeći prema ostacima polikromije, čitav okvir niše bio je jednostavno bojan crvenim i crnim pigmentom te pozlaćen. Boje su izvedene relativno lazurno i linijski, dok su pozlatom izvučeni akcenti.

Unutrašnjost niše je polukružna s polukalotom, maksimalne dubine 55 cm. Bila je ožbukana vapnenom bjelkastožutom žbukom čija je površina fino zagladena. Neposredno ispod polukalote iz zida su izlazile kamene ruke. Dijelovi skulpture i postolje klesani su iz jednog bloka kamena. Postolje je veliki pravokutni blok sidren duboko u unutrašnjost zida. Podlaktice i šake koje pridržavaju predmet polukružnog su oblika i izrađene su od bijelog vapnenca.²² Ruke su nadnaravne veličine, shematski, ali vješto oblikovane. Predmet koji ruke pridržavaju nalik je na ostatke krune ili vijenca. S vanjske strane ukrašen je dekorativnim reljefom s motivom ukrasne vrpce i vitica. Na reljefu su evidentirani tragovi pozlate. Vanjska je strana ostala grubo neobrađena i klesana na špicu. Čitav ele-

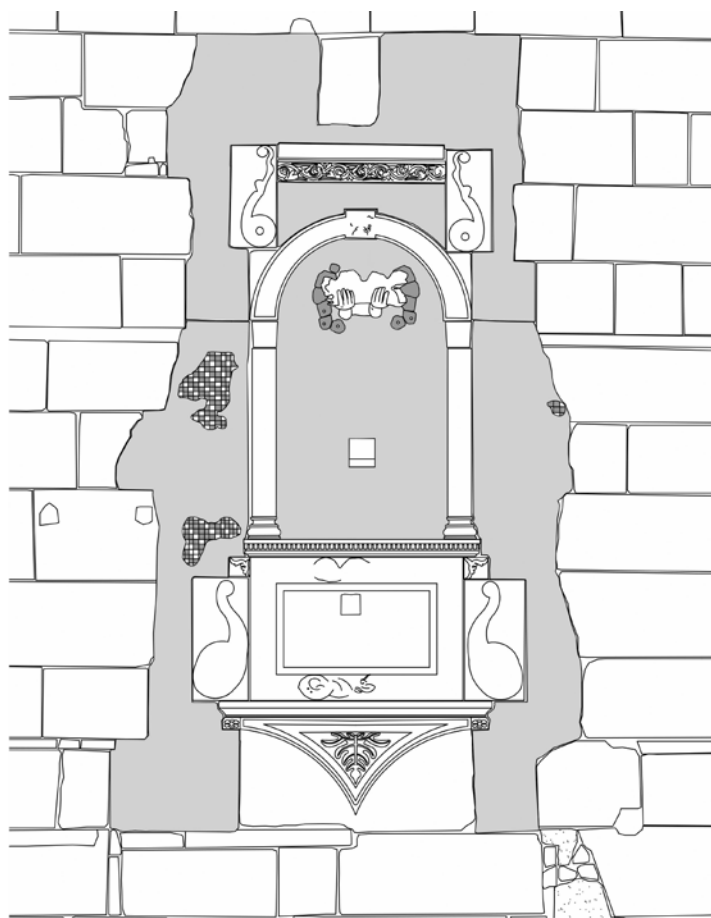
¹⁸ J. Belamarić je ulomak datirao u 11. st., v. J. Belmarić, *op. cit.* (5), 12.

¹⁹ Na idealnoj rekonstrukciji prikaza niše K. Marasović je iscrtala pretpostavljeni izgled dekorativnih elemenata luka i pilastara. U zaglavnom kamenu luka crta maskeron.

²⁰ Oba vanjska pilastra nemaju ni bazu ni kapitel, a na njihovoj su površini nađeni tragovi oslikane žbuke. Navedeno upućuje na činjenicu da su oni ožbukani. Međutim, malo zbunjuje činjenica da su na zapadnom pilastru u vrhu evidentirani tragovi reljefa preko kojeg ne ide žbuka. Moguće je da su neki detalji ostali vidljivi.

²¹ Premda su tijekom 2016. godine pronađeni ulomci kapitela, na terenu nije bilo moguće sa sigurnošću utvrditi pripadaju li oni pilastrima.

²² Riječ je o bijelom vapnencu koji nije suviše kompaktan. Prema vizualnim analizama može se reći da nije riječ o tipičnoj vrsti vapnenca koja se upotrebljavala na ovim područjima.

Shematski prikaz niše (V. Marinković, 2018.)

ment bio je dodatno ukrašen na što ukazuju rupe za sidrenje ukrasa.²³ Skulptura je bila dodatno ukrašena vijencem od kružnih opeka koje su sidrene neposredno uz njeno postolje. Opeke su u žbuku sidrene metalnim klinovima te nije moguće utvrditi jesu li izvorno bile prežbukane.

S obzirom na to da se ruke nalaze u samome vrhu niše – u njoj preostaje mjesta za drugu skulpturu koja je tu mogla biti izložena. Prema dimenzijama, ona je mogla biti visoka 130 cm. Međutim, u podnožju niše, na zidu u osi gornje skulpture, evidentiran je trag još jednog mogućeg postamenta. Pravokutni ostatak postamenta istih je dimenzija kao i baza konzole pronađene u zapuni niše. Ako je točna pretpostavka da je konzola dio kompozicije niše, prostor za izlaganje predmeta smanjio bi se na 70 cm.

²³ Rupe su evidentirane na bočnim krajevima na polukružnom predmetu, te na donjoj strani profilacije predmeta.

Skulptura s motivom ruku, detalj

Među mnogobrojnim kamenim fragmentima pronađenima u zapuni, samo dva ulomka upućuju na postojanje skulpture s figuralnim prikazom. Riječ je o ulomcima jednostavno oblikovanih očiju bez zjenica. Oči su naravne veličine, što ukazuje na postojanje skulpture ili dijela skulpture s ljudskim likom u prirodnoj veličini. Međutim, među ostalim ulomcima nisu pronađene ni najmanje naznake kamene plastike koja bi mogla pripadati ostatku pune skulpture (npr. uši, obrazi, usta, vrat, tijelo ili ekstremiteti). Točnije, preostali su ulomci isključivo geometrijskog oblika, te kao takvi mogu biti dio okvira, postamenta ili oltara, ali ne i skulpture s figuralnim prikazom.

S obzirom na prostorni kontekst nastanka niše u frekventnoj zoni koja je imala ulogu glavnih vrata, a potom javnog prostora (sudnice) te je neraskidivo vezana i uz kult sv. Teodora i Gospe od Zvonika – ikonografski prikaz skulpture moguće je ograničiti na par varijanti. U niši je mogao biti izložen lik sveca zaštitnika (sv. Duje, sv. Teodor) ili Bogorodice (Gospe od Zvonika).²⁴ Kompozicijski i ikonografski gledano, lik Bogorodice iznad kojega izlaze dvije ruke koje pridržavaju krunu, potpuno je logično i opravdano rješenje.²⁵ Međutim, u svim je slučajevima problematično oštećivanje skulpture/reljefa i zatvaranje čitavog prostora s jednim ovako »svetim« i bitnim sadržajem. Navedeno upućuje na mogućnost da je njegova funkcija u nekom trenutku napuštena, a izloženi objekt prenesen na drugu lokaciju gdje je nastavljeno štovanje. Potrebno je naglasiti da

²⁴ K. Marasović donosi pretpostavku da je u niši bio izložen kip sv. Duje. Usp. K. Marasović, *op. cit.* (13), 10.

²⁵ Kao paralelu ovome mogu se uzeti prikazi ikona i grafički prikazi zavjetnih oltarića, v. Z. Demori Staničić, *Javni kultovi ikona u Dalmaciji*, Split-Zagreb, 2017., 69-93, sl. 65 i 92.

Skulptura s motivom ruku nakon montaže na izvornu poziciju 2018.

predmet u niši nije isključivo trebao biti kameni reljef ili skulptura. Moguće je da je na tom mjestu bio izložen drveni kip ili slika. Ulomci s prikazom očiju, u tom slučaju, mogu biti dekorativni dio okvira niše.²⁶

Vremenski period gradnje niše zasigurno bi bio od pomoći prilikom određivanja njezine preciznije funkcije. Marasović nišu datira u razdoblje manirizma,²⁷ dok Fisković i Belamarić sugeriraju barok.²⁸ Fisković ujedno smatra da je funkcija niše sakralna.²⁹ Kao što je već gore spomenuto, čitav prostor propugnakula kroz povijest je bio podložan raznim promjenama. Elementi od kojih je izgrađena niša loše su sačuvani, a pripadaju i različitim vremenskim periodima. Najmlađi dekorativni element jest gornja granica datacije nastanka niše.

²⁶ Primjerice dio lika na zaglavnom luku niše.

²⁷ K. Marasović, *op. cit.* (13), 10.

²⁸ C. Fisković, *op. cit.* (10), 24; J. Belamarić, *op. cit.* (5), 12.

²⁹ C. Fisković, *ibidem*.

Potrebno je naglasiti da su pojedini blokovi oštećeni do te mjere da na njima nije moguća stilaska analiza. Od sačuvanih elemenata na kojima je moguća stilaska analiza, najmlađi su elementi s motivom smokvinog lista i denta.³⁰ Oba elementa klesana su iznimno precizno i jasno, te po načinu izrade mogu pripadati širokom periodu od renesanse pa nadalje. Skulpturu s prikazom ruku također je teško precizno svrstati u određeni period. Odviše je shematski i stilizirano napravljena te ne sadržava karakteristične stilske elemente. Kompozicija je neobična i teško je pronaći sličnu analogiju. Međutim, zanimljivo je primijetiti da je oblikovanje formi vrlo slično kao i na reljefu sv. Antuna na obližnjoj palači Ciprianis (14. st.). Oblik ulomaka očiju pak odgovara obliku očiju na reljefu iste zgrade s prikazom poprsja muškarca koji nudi jabuku ženi (15. st.).³¹

Prilikom vremenskog određivanja nastanka niše svakako treba uzeti u obzir i činjenicu da se sredinom 17. stoljeća čisti prostor propugnakula, a braća Tartaglia 1667. godine traže dopuštenje da u istome izgrade dućan, što sugerira da je čitav prostor zapušten i izvan funkcije. Keramika koja je pronađena u zapuni datirana je u početak 17. stoljeća. Crtež Louisa François Cassasa iz 1782. godine na kojemu su prikazana zapadna vrata Dioklecijanove palače daje nejasan uvid u tadašnje stanje propugnakula.³² Na crtežu je vidljivo da je tada uz sjeverni zid propugnakula bila izgrađena zgrada čiji je drugi kat bio u razini niše. Koliko je iz crteža vidljivo, gornji je kat bio rastvoren poput lože ili neke vrste glorijeta. Otvara se pitanje je li niša bila dio tada neposredno sagrađene kompozicije? Ako jest, je li ona nastala u vrijeme gradnje navedenog objekta ili je već postojeći prostor tada adaptiran?

Čitava kompozicija niše, ukrašena bojanim kamenim elementima, skulpturom i zidnim oslikom, u očima današnjeg promatrača izgleda iznimno neobično. Novopronađena skulptura vrijedan je podatak za sagledavanje razvoja propugnakula Zapadnih vrata. Premda njezin točan kontekst, funkcija i datacija u ovome tekstu nisu precizno određeni, dosadašnji su podaci višeznačni i nedovoljni za točnu interpretaciju. Stoga će nova terenska i arhivska istraživanja u budućnosti donijeti preciznije odgovore.

³⁰ Primjerice motivi voluta mogu biti barokni, što sugeriraju C. Fisković i J. Belamarić. Međutim, kako su samo sporadično sačuvani, autorica ovih redaka smatra da nisu dostatni za stilsku analizu.

³¹ Na ovu analogiju upozorila me kolegica dr. sc. Krasanka Majer Jurišić.

³² Duško Kečkemet, *Louis François Cassas i njegove slike Istre i Dalmacije 1782.*, Zagreb, 1978.

NEW FINDS IN THE PROPUGNACULUM OF THE WESTERN GATE OF DIOCLETIAN'S PALACE IN SPLIT

Vinka Marinković

Since 2013, as part of its regular activities, Hrvatski restauratorski zavod has conducted investigative, documentary and conservation-restoration operations at the architectural complex of the western gate of Diocletian's Palace and the Church of Our Lady of the Bell Tower. The objective has been by minimal and controlled interventions to improve the state of affairs in the exceptionally much frequented zone of the old city centre and at the same time to revitalise the whole western gate complex. Architectural drawings were made in the 2013 to 2018 period, the documentation of the whole complex was supplemented, the dilapidated roof of the Church of Our Lady of the Bell Tower was replaced, preventive operations on the medieval fresco on the outer façade of the church were conducted, the inventory of the church was reviewed and the niche on the northern wall of the propugnaculum or defensive court was reconstructed and presented. All these operations produced a lot of information about the historical development of the western gate and the city of Split and contributed to a deeper understanding.

The paper describes the results of research into and conservation-restoration operations on the northern wall of the propugnaculum. During 2016, only the non-Antique stratum of the propugnaculum was considered, that is, the wall niche that consists of several kinds of stone elements (*spolia*) and that was in the past walled up. The planned works necessarily entailed the removal of the fill from the interior of the niche, the cleaning of the surface of the stone of the layer of grime and vegetation, the removal of the old joints and the making of new ones alongside perhaps the supplementation and consolidation of zones of instability. While the fill was being removed, in the building material stratum, more than 350 different fragments were found, including more than 230 finely moulded fragments that were once parts of the architectural decoration, stone sculpture and wall painting. Also found among the fragments were five potsherds, one fragment of glass, two bricks, an iron clamp and a large stone bracket. When the fragments were systematized it was established that almost all the fragments had been an integral part of the wall niche, that is, parts of the decoration of the framework and the sculptural decoration that embellished it. There were forearms that held a crown over a sculpture of an unknown saint, perhaps the Virgin. The paper discusses the problem of the systematised fragments, on which were based conclusions concerning the original appearance and function of the niche in the wall.